

KÜRESELLEŞME VE RİSK TOPLUMU

Vehbi Bayhan

Özet: Küreselleşme; hem bir olgu, hem bir ideoloji hem de bir durumdur. Küreselleşmenin dışarısı yok, herkes ya küreselleşmenin “özne”si ya da “nesne”si konumundadır. Küreselleşmenin ekonomik, sosyal, siyasi ve kültürel boyutları vardır. İnternet, küreselleşmenin işlevsel bir ikonudur. Ulrich Beck tarafından kavramsallaştırılan “Risk Toplumu”, küreselleşme sürecinde yeni çağı anlamak için önem taşımaktadır. Ekolojik, sosyal, teknolojik, kültürel ve siyasal riskler bütün toplumları etkilemektedir. Bu yazıda, küreselleşme ve risk toplumu sosyolojik bağlamda irdelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, risk toplumu, sosyal ve kültürel değişme.

Globalization And Risk Society

Abstract: *Globalization is both a phenomenon, an ideology and a position. There is no out for globalization, everybody is either the “subject” or the “object” of the globalization. There are economical, social and cultural dimensions of globalization. Internet is a functional icon of globalization. “Risk Society” conceptualised by Ulrich Beck is important in understanding new age during the process of globalization. Ecological, social, technological, cultural, and political risks affect all societies. In this paper, globalization and risk society are examined in a sociological perspective.*

Keywords: *Globalization, risk society, social and cultural change.*

G ünümüzün moda kavramlarından olan küreselleşme; hem bir olgu, hem bir ideoloji hem de bir durumdur. Artık hiç kimse kendini küreselleşmenin etkisinden yalıtamamaktadır. Küreselleşmenin dışarısı yok, herkes ya küreselleşmenin “özne”si ya da “nesne”si konumundadır.

Sanayi devriminin yarattığı bunalımlara çare bulmak amacıyla bilimsel geleneğini oluşturan sosyoloji, sanayi toplumu ve modernitenin ürünü bir bilim olarak tanımlanır. Çağdaş sosyologlar toplumları, ideal tiplendirme bağlamında şu şekilde sınıflandırır: “Tarım Devrimi” ve “Tarım Toplumu” aşamasından sonra, “Sanayi Devrimi” ve “Sanayi Toplumu” yaşanmıştır. Günümüzde ise yeni oluşan devrim “Bilişim Devrimi” ve yeni oluşan toplum da “Bilişim Toplumu” olarak adlandırılmaktadır. Tarım devriminin simgesi “karasaban” iken, sanayi devriminin simgesi “buharlı makine”, bilişim devriminin simgesi ise “internettir”.

Yeni toplumsal yapı dönüşümünün, dolayısıyla toplumun adlandırılması konusunda farklı sosyologlar farklı adlandırmalar yapmaktadır. Mesela, Manuel Castells, bu yeni yapılanan toplumu "Ağ Toplumu" (Network Society) olarak nitelirmektedir. Yeni kavramlaştırmalardan birisi de Ulrich Beck tarafından üretilen "Risk Toplumu" kavramıdır. Anthony Giddens de, risk toplumu kavramını içeren "Düşünsel Modernleşme" kavramını kullanmaktadır. Başka bir adlandırma da, ilk kez Gary T. Marx tarafından kullanılan ve David Lyon tarafından geliştirilen, Giddens tarafından da ele alınan "Gözetim Toplumu" kavramıdır.

21. yüzyıldaki bu değişim ve dönüşümün açıklanmasında sosyolojinin işlevi yadsınmaz. Dolayısıyla, sosyologların sorumluluğu, yeni yüzyılda daha da artmaktadır.

Bu yazıda, küreselleşme sürecinde risk toplumunun yapılanması ve somut görünümleri anlama ve anlamlandırılmaya çalışılmaktadır.

Küreselleşme

Küreselleşme, dünyanın belli başlı bölgeleri ve çok çeşitli etkinlik alanları arasındaki bağlardan oluşur. Küreselleşme tek bir süreç değildir, dört farklı değişim tipini içerir:

a) Toplumsal, siyasal ve ekonomik etkinlikleri siyasal sınırların ötesine, farklı bölgelere ve kıtalara yayar.

b) Ticaret, yatırım, finans, göç ve kültür akışlarının artmasına yol açarak birbirimize olan bağımlılığımızı güçlendirir.

c) Dünyayı hızlandırır. Taşıma ve iletişim sistemlerindeki yenilikler, düşüncelerin, malların, bilginin, sermayenin ve insanların daha çabuk hareket etmesi anlamına gelir.

d) Uzak mesafelerdeki olayların yaşamlarımız üzerinde derin etkisi olduğu anlamına gelir. En yerel gelişmeler bile aşırı derecede büyük küresel sonuçlara yol açabilir. Ülke sorunlarıyla küresel olaylar arasındaki sınırlar gitikçe belirsizleşebilir.

Bu bağlamda, küreselleşme, kültürden suça, finanstan çevreye kadar, dünyanın farklı bölgeleri arasındaki bağlantılara ve zaman içinde bu bağlantıların değişme ve genişleme biçimlerine ilişkin bir konudur (Held vd., 2009: 71).

Ekonomik küreselleşmede, üretim, parçalara bölünmekte örneğin, bir işletmenin merkezi bir ülkede, üretimin bir bölümü başka bir ülkede, Araştırma-Geliştirme faaliyetleri daha başka bir ülkede yapılabilmektedir. Üretimin bu parçaları arasında eşgüdüm, iletişim araçları ve bilgisayar ağları ile sağlanmaktadır. Üretim, sermaye, finansal pazar ve hizmetler ulusal sınırları aşmaktadır (Bayhan, 1992: 136-148).

Kültürel küreselleşme, uydu yayınları vasıtasıyla medyanın etkinliğinde artmaktadır. İnternet, anında bilgi alış-verişi sağlamaktadır. Radyo 38 yılda, kişisel bilgisayar 16 yılda, televizyon 13 yılda, İnternet ise 4 yılda 50 milyon kişiye ulaşmıştır. Kültürel etkileşim sürecinde, kültürel bilişim üretimini elinde bulunduran hâkim ülkelerin “Kültür Kodları” ve “Kültür Modelleri” diğer ülkeleri etkilemektedir. Bu bağlamda, medyada yayınlanan kültürel bilişim ürünleri, ABD kaynaklı olduğu için “Hayat Alanlarının Amerikanlaştırılması” sürecinden söz edilebilir (Bayhan, 1992: 199).

Teknolojiye ulaşmada ülkeler arasında adaletsizlik bulunmaktadır. Bu gerçekten hareketle; ABD, Britanya, Almanya, Fransa, İtalya, Kanada, Japonya ve Rusya'nın oluşturduğu G-8 grubu; “Enformasyon Teknolojisi Şartı” bağlamında, Üçüncü Dünya Ülkelerinin de bilişim teknolojisine kavuşmalarının önemini benimsedi. Ancak, bu karara karşılık şu soru sorulmaktadır: “Gıda, eğitim ve sağlık sorunları çözülmeden, yani bu insanlar 35'ine bile varamadan ölürken, değil İngilizce, kendi dilinde okuma-yazma bile bilemeyenlere, internet götürmenin anlamı nedir?”

Dünya internet kullanıcılarının yarısı ABD'dedir. İnternet kullanıcıları, tüm dünya nüfusunun % 5'ini oluşturmaktadır. Her 5 web sitesinden 4'ü İngilizce'dir ve bu dili dünya nüfusunun % 10'u konuşabilmektedir. Bunun dışında, zengin ve yoksul ülkeler arasındaki fark 1997 yılı itibariyle 727'ye 1 oranındadır. Dünyada hâlâ 880 milyondan fazla kişi sağlık hizmetinden yararlanamamakta; yoksul ülkelerde sağlığa 42 milyar dolar ayrılırken, Avrupa'da bir yılda sigaraya 50 milyar dolar, alkollü içkilere 150 milyar dolar harcanmaktadır. Dünyada bir yılda uyuşturucuya harcanan para ise, 400 milyar dolardır.

Bu adaletsiz sisteme rağmen, küresel kültür, bütün dünya ülkelerini etkilemektedir. Besin, müzik ve moda alışverişi bağlamında, evrensel hayat tarzı imajının itici gücü “tüketici” olmaktadır. *Nescafe* içen, *Benetton*'dan giyinen, *Hyundai* marka arabası ile *McDonald's*'a doğru yol alırken Amerikan-İngiliz *rock* müziği dinleyen tüketici, internette *chat* (sohbet) yapan, bunalıma girdiğinde *anti-depresan* ilaç kullanan “Küresel İnsan” (Bayhan, 2001: 77).

Bugün dünyada iki boyutlu bir küreselleşmenin gerçekleşmekte olduğu bilinmektedir. Birincisi, *objelerin yaygınlaşması*; ikincisi ise, *değerlerin yaygınlaşması*dır. Artık, dünyanın çok büyük bir coğrafyasında, objeler aynulaşmıştır. Objeler (GSM teknolojisi, www, fast food yemekler, Coca-Cola vb.) dünyanın her yerinde bulunabilir, kullanılabilir ve geçerlidir. Ancak, küreselleşmek, yalnızca hamburger yemek, cola içmek, beyzbol kasketini ters takmak, cep telefonu taşımak, İngilizce konuşmak, Amerikan doları kullanmak, uydu antenden televizyon seyretmek, blucin giymek, internette surf yapmak değildir. Değerlere (parlamentar demokrasi, insan hakları, çevre vb.) atfedilen önemin artması ise, aynı oranda ve aynı hızda yaygınlaşmamaktadır (DPT, 2000: 67).

Küreselleşme, geri döndürülemez bir süreçtir. Ancak küreselleşme, son tahlilde, Batılı öncü devletlerin hâkim kültürel kodlarının Batı dışı toplumlara dayatılmasıdır. Küreselleşme bir yandan yerellikleri, yerel iktidar odaklarını, kimlikleri vs. eşit tutmakta; ama diğer yandan da küreselleşmeyi o yerellikler düzeyinde kimlikleri parçalayarak yapıları ve kültürleri başkalaştırarak, dayatma yönüne gitmektedir. Bu durum, tarihçi Arif Dirlik tarafından ifade edilen “kendi kendini oryantalize etme” olgusunu yansıtmaktadır. Küreselleşmenin öncü devletlerinin kültür kodlarını benimseyen toplumlar, “*bizim kendi kaynaklarımızda da bu tür şeyler var*” şeklinde bir meşrulaştırma yoluna gitmektedirler. Bu durum, glokalleşme (küyerelleşme) veya glocalizasyon (küyerel), yani Türkçede “global düşün, yerel davran” sözü ile ifade edilmektedir. (Sarıbay, 2004: 151-153). Bu durum yanında, küreselleşmenin simgelerinden olan Amerikan menşeli kola ve hamburger gibi ürünler, satıldığı ülkede o kültürün damak tadı ve kültürüne göre pazarlanmaktadır. Küreselleşmenin, hem madde kültür unsurları hem de manevi kültür unsurları Amerikan kaynaklı olduğu için küreselleşme, Amerikanlaşma ile eş anlamlı kullanılmaktadır.

George Ritzer, “Toplumun McDonalddlaşması” kavramıyla, McDonalddlaşmayı Amerikan yaşam tarzının küreselleşmesi olarak betimlemektedir (Ritzer, 2009: 56-65). Küreselleşme, Amerikanlaşmadır. Bu çerçevede, Amerikan hegemonyası bütün hayat alanlarında hissedilmektedir.

Günümüz dünyasında uluslararası ilişkilerin en moda kavramlarından biri olan küreselleşme, aslında 20. yüzyılın bir buluşu değildir. Çakmaktaş ticareti yapan *Neandertal* insanından beri ticaret, uluslararası bir kimlik taşımakta ve küreselleşme ilk çağlardan bu yana tarih sahnesinde boy göstermektedir. Roma İmparatorluğu ile Osmanlı İmparatorluğu, hükümlerlikleri süresince “keşfedilmiş” dünyada egemenliklerine uygun olan “dünya sistemleri” geliştirmiş ve *Pax Romana* (Roma Barışı ve Hegemonyası) ile *Pax Otomana* (Osmanlı Barışı ve Hegemonyası) 19. yüzyıl öncesindeki küreselleşmenin birer örneğini oluşturmuştur. İnsanoğlu “tüm dünyayı kapsayan ve etkileyen” modern anlamdaki ilk küreselleşme sürecine, 19. yüzyılda İngiltere’nin kendi çıkarlarına uygun olarak geliştirdiği dünya düzeni olarak bilinen *Pax Britannica* (Britanya Barışı ve Hegemonyası) ile şahit oldu. Sanayi devrimi ile otomasyon ağının gelişmesi küreselleşme sürecine hız kazandırmıştır (DPT, 2000: 50). İkinci Dünya Savaşı (İkinci Paylaşım Savaşı) sonrasında başlayan süreçte ve özellikle de çağımızda *Pax Americana*’dan (Amerikan Barışı ve Hegemonyası) söz etmek mümkündür (Bayhan, 2003: 88). Küreselleşme sürecinde, bütün ülkeleri etkileyen Amerika ve Amerika’nın (eklektik ve kolaj) kültürü, Amerikan kimliğinin özelliklerini de diğer ülkelere yansıtmaktadır. Bu, bütün dünya ülkelerini etkileyen Amerikan kimliğinin içeriği şu şekilde analiz edilebilir: (Bayhan, 2010: 116).

Amerikan kimliğini oluşturan iki unsur vardır: (a) “*pragmatizm*”, (b) “*şiddet*” (Eğribel,1994). Pragmatist mantığın, Amerika’da egemen düşünce ve eylem biçimi olmasının nedenleri şunlardır: Öncelikle, Amerika’nın tarihsiz bir toplum olması nedeniyle olayları gerçek, tarihi boyutları içinde anlaması, kurması, denetlemesi mümkün değildir. Olaylarla tek mümkün ilişki biçimi, “anında” ilişki biçimidir. Bütün toplumsal ilişkiler açısından “anında ilişki” ve “fayda” temel yapıdır. Pragmatist faaliyet, eylem ile Amerikan girişimciliği birbirini tanımlar ve belli bir kimliğe aracı olur. Farklı kökenlerden gelmiş (Alman, İngiliz, Fransız, Hollandalı) maceracı, sınır tanımayan insanlar farklı bir ilişki, çözüm geliştiremedikleri için, çözümsüzlükten doğan tutum benzerliği içinde olacaktırlar (Eğribel, 1994: 147-150).

Baudrillard da, Amerikan toplumu ve kültürünü şu şekilde analiz etmektedir: Amerika’nın Avrupa gibi köklü bir tarihi geçmişi bulunmadığı için sürekli bir güncellik sürecinde yaşamaktadır. ABD, gerçekleştirilmiş bir ütopyadır. Birçokları için Amerikan hayat biçiminin niteliği bu pragmatik ve paradoksal mizah anlayışında yatmaktadır. Amerikan hayat biçimi, kurgulanmış bir düşselliğe sahiptir. Amerikan gerçekliğinin şanlı görünümünü, kurumlardaki değişikliklerden çok teknik ve imgelerin özgürlüğünde, imgelerin ahlak dışı dinamizminde, mal ve hizmetin bolluğunda, güç ve gereksiz enerji bolluğunda, halk zekâsından çok reklama yönelik zekânın çığır açmasında aramak gerekir. Gelenekler, alışkanlıklar, vücut ve dil yetisi modanın hızı içinde özgürleşmektedir. Özgürleşen ideal gerçekliği, iç gerçekliği veya saydamlığı içindeki insan değildir. Özgürleşen insan, mekân değiştiren, hareket eden, ahlaka göre değil modaya göre cinselliğini, giysilerini, geleneklerini değiştiren, bakış açısını vicdanından gelen sese göre değil, bakış açısı modellerine bakarak değiştiren insandır. Pratik özgürlük işte budur. Modayı, modelleri, imgeler oyununu, otomobile binmiş olmak için otomobile binmeyi, reklam çılgınlığını. Kısaca çılgınlığı. Bu özgürleşme çılgınlığını, bu alırdırmazlık çılgınlığını, bu ilgisizlik çılgınlığını, bu gösteriş meraklılığı ve arabaya binme çılgınlığını somut ve teknik bir şekilde gerçekleştiren ülke ABD olmuştur. Ütopya gerçekleştirilmiştir. Şimdi de, anti-ütopya gerçekleştirilmektedir. Bu anti-ütopya; çılgınlığın, mekânsızlığın, kişinin ve dilinin belirsizliğinin, tüm değerlerin nötralizasyonunun, ölümün ve kültürün anti-ütopyasıdır. ABD, düşlenebilecek her şeyden pragmatik ve mantıksal sonuçlar çıkartmaktadır (Baudrillard,1988: 14-30).

Amerikan kimliğinin ikinci unsuru şiddettir. Şiddet, Amerikan bakış açısına bağlı çözüm olarak ortaya çıkar. Şiddet, sadece ABD’ye özgü değildir. “Tarihin ana kaynağı”, “ebesî” olarak tanımlanan şiddet (Hegel, Engels) geleneksel Batı’yı da tanımlayan bir özelliktir. Gerçekten Batı, Haçlı Savaşları’nda Amerika’nın dünyada yaptığından farklı bir iş yapmamıştır. Ancak,

karşılarında geleneksel Doğu toplumlarının direncini görecekler, başarılı olmayacaklardır. Geleneksel Doğu, Batı'nın saldırılarından, soygunundan kendini koruyabilecek örgütlenmeleri, düzenlemeleri ortaya çıkarabilmiştir.

Amerikan toplumunun kimliği gündelik yaşam, yeme-içme, giyim, eğlence temelinde kültür özellikleri ile tanımlanacaktır. Yaşam tarzı özellikleri kimlik sayılacaktır. Dolayısıyla Amerikan kimliği yerine, "Amerikan hayat tarzı" deyimini yaygın biçimde kullanılacaktır. Mesele çözümünün tartışılması olmadığı için, şiddetin değil imkânların üzerinde durulacak, "tüketim" (refahın yaygınlaştırılması) sistemin işleyişini ve başarısını gösteren en önemli değer olacaktır.

Toplum, çıkarlarını şiddete bağladığından artık meselesi kendi üstünlüğüne bağlı (şiddete dayalı) dengenin bozulmamasıdır. Bu yüzden genel geçer, dünyanın her tarafında "Amerika'nın vazgeçilmez çıkarları"ndan bahsedilecek, düzene içeriden ve dışarıdan gelebilecek her tehlike "Amerikan yaşam tarzına tehdit" olarak değerlendirilecektir (Eğribel, 1994: 151-153). Bu çerçevede, Pax Americana (Amerikan Barışı ve Hegemonyası), Amerikan kimliğinin özünde bulunan pragmatizm ve şiddet bağlamında, küresel hale gelmektedir.

11 Eylül 2001 "küresel terörizm" ile başlayan süreçte, "Dünyanın Jandarması" misyonunu yüklenen ve küresel saldırıdan direkt etkilenen ABD'nin, "şer eksenli" olarak nitelendirdiği Ortadoğu ülkelerinin "yeniden biçimlendirilmesi" ve "uysallaştırılması" bağlamında, Afganistan'ın Taliban yönetiminden arındırılmasından sonra, Irak da, Saddam rejiminden arındırıldı. Ancak, bu savaş sonrası bölgeye, barış ve demokrasi geldi mi? (Bayhan, 2003a: 84). Bu çerçevede, şiddetin ve terörün küreselleşmesi sürekli hale gelmektedir.

Pax Americana'nın küreselleşme bağlamındaki etkileri, risk toplumunun sosyal, kültürel ve siyasal risklerini içermektedir. Bu bağlamda, risk toplumu ve içeriğinin diğer boyutları şu şekilde çözümlenebilir.

Risk Toplumu

Risk toplumu, modern sanayi toplumunun, yenilenme dinamiğinin yaratmış olduğu toplumsal, ekolojik ve bireysel risklerin gitgide sanayi toplumunun denetim ve emniyet kurumlarının etki alanından çıktığı bir aşamadır (Beck, 1999: 33).

Riskler, salt modernitenin icadı değildir. Yeni ülkeler ve kıtalar keşfetmek için yola çıkmış Columbus gibi biri "riskleri" kesinlikle kabul etmiştir. Bunlar kişisel risklerdi; nükleer füzyon ya da radyoaktif atıkların depolanmasından doğan tüm insanlığı tehdit eden küresel tehlikeler değillerdi. Daha ön-

ceki dönemlerde, “risk” sözcüğü bir cesaret ve macera tınısına sahipti; dünya üzerindeki bütün hayatın, kendi kendisini tahrip etmesi tehdidinde değil (Beck, 2009: 560).

Ormanlar, tarla açma ve aşırı ağaç kesme umursamazlığından dolayı birkaç asırdır yok olmaktadır. Ancak, ormanların ölmesi bugün, sanayileşmenin örtülü sonucu olarak, birbirinden oldukça farklı toplumsal ve siyasal sonuçlarla birlikte, küresel boyutta gerçekleşmektedir. Norveç ve İsveç gibi neredeyse kendilerine ait hiç kirletici yoğun sanayileri olmayan orman zengini ülkeler de aynı süreçten etkilenmiş durumdadır. Bu ülkeler aşırı sanayileşmiş diğer ülkelerin yarattığı çevre kirliliğini, kendi orman, bitki ve hayvan türlerinin yok oluşu ile ödemek zorunda kalmaktadır (Beck, 2009: 560).

19. yüzyılın başlarında Thames nehrine düşen gemicilerin suda boğulmaları, daha çok Londra'nın nehre dökülen lağımının kötü kokulu ve zehirli gazlarını solumaktan dolayı boğuldukları rapor edilmiştir. Bir ortaçağ şehrinin dar sokaklarından yürümek de, bir araba sopa yemek gibiydi. “Her yerde, caddelerde, sokaklarda, arabalarda dışkı tepeleri var. Paris evlerinin ön yüzleri idrardan çürümektedir. Toplumsal bir kabızlık tüm Paris’i kuşarak çözülme sürecine sürüklemekle tehdit ediyor.” (Bu bağlamda, Fransız parfümünün neden popüler olduğu daha anlaşılır hale gelmektedir). O günlerde tehlikenin burun ya da gözlere saldırdığı ve dolayısıyla duyularca algılanabildiği bir realite iken; bugünün uygarlığındaki risklerin tipik olarak algıdan kaçmaları, fiziksel ve kimyasal formüllerin alanına saklanmaları dikkat çekicidir. Örneğin, yiyecek maddelerindeki toksinler ya da nükleer tehdit gibi (Beck, 2009: 560).

Risk toplumuyla birlikte, klasik sanayi toplumunun temel çelişkilerini oluşturan, toplumsal “nimetlerin” (gelir, iş sahası, sosyal güvenlik) paylaşımıyla ilgili ve buna elverişli kurumlarda çözülmeye çalışılmış olan çatışmalar, toplum tarafından aynı anda yaratılan “şerrin” paylaşımına ilişkin çatışmalar tarafından gölgede bırakılır. Bu durum, şerrin paylaşımından doğan üstlenme çatışmaları olarak yorumlanabilir. Bu bağlamda, değerlerin üretimine eşlik eden risklerin -nükleer ve kimyasal ileri teknoloji, genetik mühendisliği araştırmaları, çevre tehdidi ve Batılı sanayi toplumunun dışında yaşayan insanlığın giderek sefilleşmesi- sonuçları nasıl paylaşılacak, nasıl bertaraf edilecek, yönetilecek ve meşrulaştırılacaktır?

Risk toplumu kavramı, sanayi toplumunda şimdiye kadar sorumluluk bilinci, güvenlik, denetim, zararların sınırlandırılması ve zararların paylaşımı konusunda üretilen tehditlerin ağır bastığı modernlik evresi anlamına gelir.

Risk toplumu evresine, sistem ve dönem değişimi ile üç aşamada erişilir:

1. Modern sanayi toplumunun, modernleşme ile birlikte doğa ve kültür kaynaklarını tüketmesi.

2. Toplum ile yaratılan sorunlar ve tehditlerin ekonomi, hukuk, bilim, siyasal eylem ve karar verme süreçlerinde sorun haline gelmesi.

3. Bireyselleşme süreci ile sanayi toplumu kültürü; ilerleme inancı, sınıf bilinci, yaşam üslûpları ve güvenlik tasarımlarıyla her türlü tanımlamayı bireye bırakmıştı. Sanayi toplumundan risk toplumuna dönüşümde de, insanlardan, birbirinden çok farklı, birbiriyle çelişen küresel ve kişisel risklere katlanmaları beklenmektedir. Bu bağlamda, “toplumsal” (iş sözleşmeleri ve iş ilişkilerinin esnekleştirilmesi), “teknik” (genetik işleminden geçmiş besin maddeleri) ve “küresel” (ozon tabakasının delinmesi) riskler, bütün çelişkileri ve çözümsüzlükleriyle varoluşsal bir durum olarak yaşananlara bireyin katlanmasını getirmektedir. (Beck, 1999: 35-37).

Beck’e göre, dünyanın farklı bölgelerindeki farklı moderniteler çerçevesinde “modernliğin çoğulluğu”ndan söz edilebilir. Radikal modernleşme, birinci modernleşme kurumlarını çürüttü ve referans çerçevelerini değiştirdi. Birinci modernleşmenin temeli olan güvenlik ve kesinlik ile kontrol edilebilirlik fikri çökmektedir. Kapitalizmin, ekonominin, küresel düzenin, toplumun ve şahsi hayatın yeni bir türü gelmektedir. Bu bağlamda, bizim sosyolojik ve politik açıdan bir paradigma değişimine ve yeni bir referans çerçevesine ihtiyacımız vardır. Bu, postmodernizm değildir. İkinci bir modernleşmedir. Sosyolojide reform, toplum ve siyasallığın yeniden icadı için yeni bir iskelet sağlayabilmektedir. Düşünümsel modernleşme üzerindeki çalışma, salt Batı modelini reddetmek ile anlaşılabilir. Anahtar soru, dünyanın diğer bölümlerindeki “farklı modernleşmeler” ile bu modelin ilişkisi nasıldır? Yeni ve beklenilmeyen hangi sosyal formlar ortaya çıkmaktadır? Hangi yeni sosyal ve politik güçler, hangi çatışma çizgileri ufukta görünmektedir? (Beck, 2001: 2-3).

Her kültürün kendine özgü riskleri vardır. Almanlar için ormanların ölümü, dünyanın da sonu demektir. Britanyalılar, sabah kahvaltısında zehirli yumurtalarla karşılaştıklarında şok olurlar. 11 Eylül 2001 küresel terör saldırısından sonra, uçağa binme riski ve şarbonlu mektup riski, başta Amerikalılar olmak üzere bütün toplumları etkilemiştir. Türk toplumu için art arda gelen ekonomik krizler “risk toplumu” reaksiyonlarını üretmektedir (Bayhan, 2002: 199).

Risklere bağlı olarak, ufkumuz da kararır. Çünkü riskler, neyin yapılması gerektiğini ifade eder. Dünyayı bir risk olarak tasarlayan kimse, sonunda eylem yeteneğini yitirir (Beck,1999: 46-47). Bu durum, paranoyak bir ruh halini oluşturmaktadır. Bu bağlamda, “11 Eylül küresel terör sendromu” , çoğulculuk, demokrasi ve hoşgörüyü olumsuz etkilemiştir. İçine kapanma, paranoya, “biz” ve “öteki” ayrımının keskinleşmesi, kabile psikolojisi, etnosantrizm artmaktadır.

11 Eylül 2001’den sonra küresel terörizm riski “Haçlı Seferleri”ni ifade eder. Küresel terör; özgürlüklerin azalması, milliyetçilik, korumacılık ve öte-

ki kültürlerle düşmanlığın geri dönüşü demektir. Bu anlamda, iki farklı devlet modeli karşımıza çıkmaktadır: a) “Gözetim devleti” ve b) “Kozmopolit devlet”. Gözetim devletinde, güvenlik ve askeri kuruluşlar önemlidir, özgürlük ve demokrasi güvenlik uğruna ikinci plandadır, insan hakları güvenlik yararına kurban edilir. Yabancı korkusu, ırkçılık artar. Buna karşılık, kozmopolit devlette ise, başkalarının, “öteki”nin farklılığını tanıma, demokrasi ve hoşgörü temeldir (Beck, 2001a).

Bu bağlamda, yirmi birinci yüzyılın savaş alanı, fundamentalizm ile kozmopolit hoşgörüyü karşı karşıya getirmektedir. Küreselleşen bir dünyada, bilgilerin ve görüntülerin yeryüzünün her tarafına rutin biçimde aktarılmasını seyreden bizler, bu şekilde bizden farklı biçimde düşünen ve farklı yaşamlar süren başka insanlarla düzenli ilişkiler kurmuş oluyoruz. Kozmopolitler bu kültürel karmaşayı memnunlukla karşılayıp benimsiyorlar. Fundamentalistler ise, bu eğilimi rahatsız edici ve tehlikeli buluyor ve her alanda (din, etnik kimlik ya da milliyetçilik gibi) yepyeni ve saflaşmış bir geleneğe (genellikle de şiddete) sığınıyorlar (Giddens, 2000: 16). Köktencilik; anti-modernist hareketler, doğuştan gelen kimliklerin ve değerlerin başkaldırılması bir modernleşme-bozumu (de-modernization) olarak anlaşılmalıdır. “Tarihin Sonu” teorisyenlerine göre köktencilik, özellikle Sovyetler Birliği’nin çöküşünden sonra, küreselleşmenin karşısına çıkan birincil tehlikedir. Hardt ve Negri’ye göre, köktencilik (fundamentalizm) İmparatorluğa geçişin bir belirtisidir. “Batı karşıtı”, şiddet yanlısı ve hoşgörü yoksunu dinsel bağnazlık bağlamında İslamcı köktencilik; modernizmin dinamik ve seküler toplumu karşısına; durağan ve dinsel bir toplum önerir. Bu anlamda, anti-modernizm olarak İslamcı köktencilik, toplumsal modernleşme sürecini tersine çevirme, modernliğin küresel akışından kopma ve modern öncesi bir dünya yaratma gayreti içindedir. Örneğin, 1979 İran Devrimi, bu açıdan devrim-karşıtı bir devrim, eski düzenin bir ayaklanmasıdır. ABD’deki Hıristiyan köktenci hareketler de, kutsal metinler temelinde geçmişteki toplumsal biçim olduğu tahayyül edilen bir şey yaratmaktadır. Mevcut Hıristiyan köktenci grupların birincil toplumsal gündemi, geçmiş devirde var olduğu hayal edilen istikrarlı ve hiyerarşik çekirdek ailenin (yeniden) yaratılmasıdır. Bu amaçla, bu köktenci gruplar kendilerini, özellikle kürtaja ve eşcinselliğe karşı Haçlı Seferleri düzenlemeye vermişlerdir. Ancak Hıristiyan köktencilerinin müjdelediği istikrarlı, çekirdek heteroseksüel ailenin arılığı ve bütünselliği ABD’de hiçbir zaman var olmamıştır. Bu hareketlerin ideolojik temeli olarak hizmet gören “geleneksel aile”, sadece aile kurumu içindeki tarihsel deneyimlerden çok, televizyon programlarından kaynaklanan yamalı bir değerler ve pratikler bahçesidir. Diğer yandan, ABD’deki Hıristiyan köktenci hareketler, sürekli olarak bir beyaz üstünlüğü ve ırksal arılık projesinin çekim alanı-

na girmektedir. Yeni Kudüs, hemen hemen beyaz ve patrimonyal bir Kudüs olarak hayal edilmektedir. (Hardt ve Negri, 2001: 165-166).

Bu bağlamda, Tarık Ali'nin "Fundamentalizmler Çatışması" teorisi de, işlevsel bir paradigmatik betimlemedir. Her uygarlık/kültür sisteminde, doğal olan "etnosentrik" bakış açısına sahip toplumsal kesimlerin yanında; "aşırı etnosentrik", radikal ve fundamentalist toplumsal kesimler de bulunmaktadır. Kendine tapan ve kendini seven / beğenen kişilik tipi olan "narsist" ruh hali, kültürel gettolara bölünme ve "kültürel haçlı seferleri" (Featherstone, 1996); "fundamentalizmler çatışmasının" alt yapısını oluşturmaktadır. Dinsel, etnik, siyasal gettolar, risk toplumunun sosyal ve kültürel tehlikeleridir. Küreselleşme, bir yandan bütün toplumların ve kültürlerin birbirlerinden haberdar olmasını getirirken; diğer yandan, eşitsizlikleri daha da şeffaf hale getirmektedir. Bilişim araçlarına sahip olan güçlü ve hâkim ülkelerin kültürel kodlarının, diğer ülkelere ve kültürlere tek boyutlu enjekte edilmesi -bu bağlamda "Hayat Alanlarının Amerikanlaşması"- sorgulanmaktadır/eleştirilmektedir. Küresel ekonomik eşitsizlikler, tek boyutlu kültürel hegemonyaya karşı, gelişmekte olan ülkelerde ve diğer gelişmiş ülkelerde; bir içe kapanma (şizoid) ve kuşkucu (paranoid) bir ruh hali oluşmaktadır (Bayhan, 2002: 200).

Bütün bu gerçeklikler çerçevesinde Beck, "Dünya Risk Toplumu"nu şu şekilde tanımlamaktadır: Postmodern durumu aşan, kendi kendini eleştiren, uluslar arası politika ve demokrasi diyalogunun yeniden icat edildiği, yeni bir anlamı olan yüksek politik bir toplumdur (Beck, 2001: 8). Bu bağlamda, risk toplumunda risklerin ayırdına varabilen; yani bilinçli, eleştiren, sorgulayan ve alternatif politika üreten bireylere ihtiyaç vardır.

Sosyologlar, yeni yapılanan ve tanımlanan risk toplumundaki risklerin ne olduğu ve ne olacağı konusunda açıklama ve anlama çerçevesinde çözümler yapmaktadır.

Bu çerçevede, Giddens, riski ikiye ayırarak analiz etmektedir:

1. Dışsal Risk: Dışarıdan kaynaklanan, geleneğin ya da doğanın sabitliklerinden gelen risktir. Tüm geleneksel toplumlarda ve sanayi toplumlarında, insanlar dış doğadan (hasadın kötü geçmesi, sel baskınları, salgın hastalıklar veya açlıklar gibi) gelen risklerden dolayı kaygı duymaktadır.

2. İmal Edilmiş Risk: İnsanın gelişen bilgisiyle doğa üzerindeki etkileriyle oluşturulan risktir. Bu bağlamda, küresel ısınma sonucunda çevresel risk oluşmaktadır. İmal edilmiş risk salt doğayla ilgili değildir. Sosyal alanlarda da riskler yaşanmaktadır: Evlilik ve ailenin dönüşümü gibi. İki ya da üç kuşak önce insanlar, evlendiklerinde nasıl bir süreç yaşayacaklarını bilirlerdi. Ancak, geleneksel yapı çözülmeye başlayınca, insanlar evlendikleri ya da bir ilişkiye başladıkları zaman, evlilik ve aile kurumlarının değişmiş olması

nedeniyle, yaptıkları şeyin ne olduğunu tam bilmedikleri şeklinde bir duyguya kapılır oldular (Giddens, 2000: 40-41). ABD ve Britanya gibi toplumlara “çok boşanma, çok evlilik” toplumları adı verilmektedir. ABD ve Avrupa’da 18-35 yaş arasındaki kadınların dörtte biri kadarı, çocuk yapmaya niyetli olmadıklarını söylemektedirler (Giddens, 2000: 73). Bu bağlamda, toplumun sürekliliğini sağlayan aile yapısı, çocuk üretmek ve yetiştirmenin azalması anlamında risk unsurlarından birisi haline gelmektedir.

Kategorize ederek ideal tipleştirme yaparsak, olası ve olan riskleri şu şekilde sınıflandırmak olanaklıdır:

1. Ekolojik Riskler: Nükleer savaş tehdidi, küresel ısınma, ozon tabakasının incelmeye, doğal riskler (deprem, sel, yangın vb.).

2. Sosyal Riskler: Ailenin dönüşümü (postmodern aile örüntüleri; boşanmaların artışı, tek ebeveynli aileler, yalnızlık, yabancılaşma), işsizlik, sosyal tabakalar arası uçurum, ülkeler arası gelir uçurumu, insanların mahremiyetine medya ve İnternet vasıtasıyla tecavüzün artması (George Orwell’in 1984 romanında tasarladığı “Big Brother”ın benzerinin yaşanması tehlikesi olasılığı).

3. Teknolojik Riskler: Kitle imha silahları, kimyasal ve biyolojik silahlar, manyetik kirlenme.

4. Kültürel Riskler: Hayat alanlarının Amerikanlaşması (medya ve sinema vasıtasıyla Hollywood kültürünün bütün ülkeleri etkilemesi), kültürel çatışma, fundamentalizm, etnosentrizm, tekdüze olma, homojenleşme.

5. Siyasal Riskler: Bölgesel çatışma (Ortadoğu’daki İsrail-Filistin çatışması), savaş, gelişmiş ülkelerin hegemonyası (ekonomik ve siyasal bağımlılık), uluslararası kuruluşların ülke politikalarını yönlendirmesi (IMF, Dünya Bankası, Avrupa Birliği vb.), terörizm (Bayhan, 2002: 200).

Sanayi toplumlarının karşılaştığı temel problemler nitelik değiştirmektedir. Genel olarak sanayi toplumlarının karşılaştıkları üç büyük problem, iktisadi durgunluğun yol açtığı işsizlik; uluslararası sorunların yol açtığı savaşlar ve her türden diktatörlükler olarak sayılır. Bilişim toplumlarını (dolayısıyla, risk toplumunu) bekleyen tehlikeler ise, çok hızlı seyreden toplumsal dönüşümlere ayak uyduramamaktan kaynaklanan gelecek korkusu; bireysel ve örgütlü terörün yaygınlaşması; özel hayatın mahremiyetine tecavüzlerin artması ve özellikle bireylerin mahremiyetine devletin sınırsız müdahalesine imkân veren teknolojilerin yaygınlaşması gibi tehlikelerdir.

Bilişim çağında ve risk toplumunda ortaya çıkan bir başka problem, internet ile sunulan “bilişim bombardımanının beraberinde ‘bilgi kirlenmesi’ni getirmesidir. Denetimsiz sunulan bilgilerin, bilimsel olup-olmaması, yasal olup-olmaması, doğru olup-olmaması bağlamında sorun bulunmaktadır. Değerli-değersiz her türlü bilginin bir arada bulunduğu bir ortamda, işe ya-

rar bilgiyi seçebilme yeteneği olan bireylerin yetiştirilmesi yanında, bu seçim sürecinin bir zaman alacağı da sorun olmaktadır” (Bozkurt, 2000: 34-38).

Bu çerçevede, risk toplumunda yaşanan temel sorunsallardan biri, temel haberleşme aracı (medya) olan İnternet ile yapılan yazışmaların ne kadar güvenilir olduğu konusudur. Bütün yazışmaları denetleyen devletler ve 11 Eylül küresel terör eyleminden sonra bütün dünyadaki e-mailleri denetleyen ABD'nin bireylerin mahremiyetine sorgusuz girmesi yanında; 2010 yılında ABD'nin gizli tabir edilen belgelerini yayınlayan Wikileaks belgeleri de, salt devletlerin ve ABD'nin değil, bireylerin de internet trafiğini denetlediği gerçeğini ortaya çıkarmıştır.

Kurucusu ve editörü Avustralyalı gazeteci ve internet aktivisti Julian Assange olan sitenin adı, Hawai dilinde “hızlı” anlamına gelen “wiki” ile “sızıntı” anlamında gelen “leak” kelimelerinin birleşiminden oluşmaktadır. Bugüne kadar birçok gizli belge yayımlayan site, tüm dünyada ciddi yankı bulmuş ve sitenin kurucusu Assange, 2010 yılının en çok konuşulan isimlerinden biri haline gelmiştir.

Wikileaks ilk olarak kitlelere adını 25 Temmuz 2010 tarihinde Amerikan Ordusunun 2004-2009 yılları arasındaki Afganistan Savaşı'na dair 92.000 belgesini *The Guardian*, *The New York Times* ve *Der Spiegel* gazeteleriyle birlikte açıklayarak duyurmuştur. Sivil kayıplar hakkında ayrıntılı bilgiler içeren belgeler, tüm dünyada önemli tartışmalara neden olarak, ses getirmiştir. Bu belgeleri aynı dönemi kapsayan Irak Savaşı'na ilişkin 400 bin belgenin Wikileaks tarafından 22 Ekim 2010 tarihinde kamuoyuna açıklanması izlemiştir. Ancak sitenin tüm dünyada yankı uyandırması 28 Kasım 2010 tarihinde, 2004-2010 dönemine ait ABD Dışişleri Bakanlığı gizli yazışmalarını yayınlamaya başlaması ile birlikte olmuştur.

Açıklanacağı duyurulan yaklaşık 100 bini hizmete özel (confidential), 15 bin kadarı gizli (secret) olarak sınıflandırılan toplam 251.287 belgenin henüz 2000 kadarı bile yayımlanmamıştır. Wikileaks şimdiye kadar çok gizli (top secret) sınıfına giren hiçbir belgeyi açıklamamıştır. Wikileaks deyince akla gelen ilk isim her ne kadar Julian Assange olsa da bu organizasyonun görünmeyen yüzünde, Çinli muhaliflerin yanı sıra ABD, Avrupa, Avustralya, Tayvan ve Güney Afrika gibi ülkelerden muhalif gazeteciler ve internet aktivistleri olduğu bilinmektedir (Seta Analiz, 2011: 87-88).

Postmodern bir özgürlükler çağı olması beklenen günümüzde, tüm ibreler giderek gözetim toplumundan yana kayarken; kamusal ve özel yaşamda beliren özgürlük / mahremiyet ihlalleri paralelinde de, teknoloji temelli yeni iktidar yapıları ortaya çıkmaktadır. Bu durum, insanların neredeyse tümünün kayıt altına alındığı, her hareketinin ve iletişiminin sürekli izlenmeye başladığı günümüz için, ütopyanın karşı-ütopyaya dönüşmesi anlamına

gelmektedir (Dolgun, 2005: 1-2). Her an gözetlenme riski, bireylerde paranoid-şizoid kişilik yapısının gelişmesine neden olmaktadır.

Başka bir ifadeyle, risk toplumunun bireyleri, kendileri ve çevreleriyle, korku, endişe ve güvensizlik temelinde ilişkiler kuran “nevrotik vatandaş”lara dönüşmektedir. Aslında, neoliberalizmin önerdiği birey; yaşadıkları sorunlara, bu sorunların nasıl ortaya çıktığı sorusunu sormadan ve bu sorunların toplumsal ve tarihsel niteliğini irdelemeden, bireysel düzeyde korku, endişe ve güvensizlik temelinde yaklaşan ve çözüm arayan bir kimlikten oluşur. Neoliberalizmin bireyi toplumsallaştırırken korku, endişe ve güvensizlik temelinde hareket etmektedir. Bu anlamda da, birey hem kişisel hem de toplumsal düzeyde nevrotik bir yapıya sahiptir. Birey, toplumsallaşma ve siyasallaşma eksenlerinde ve toplumsal sorunlara yaklaşımında “nevrotik bir vatandaş”.

Nevrotik vatandaş olarak bireyin korku, endişe ve güvensizliğe dayalı hareket tarzını, toplumsal yaşamın altı önemli alanında gözlemleyebiliyoruz: Güvenlik, ekonomi, çevre, sağlık/beden, ev/ülke, sınır. Nevrotik vatandaş olarak birey, güvenlik alanında, özellikle 11 Eylül sonrası dünyada, terörün nedenlerini araştırmak yerine terör alarmlarıyla, kendisini dış dünyaya kapatarak korku ve endişe içinde yaşıyor. Güvenlik alanı gibi, ev/ülke ve sınırlar üzerine geliştirilen söylem ve politikalar da korku ve endişe üzerine. Nevrotik vatandaşın kendi evini/ülkesini yabancıya ve kendinden farklı olanlara karşı güvenli haline getirmesi gerekmektedir. Bireyin ev anlayışı korku ve endişeye dönük: Kötü ve düşman dış dünyaya karşı korunması gereken bir mekân. Bu da, hem ev/ülke kavramının sadece güvenlik ekseninde tanımlanmasını, hem ev/ülke dışı alanın güvensiz ve düşman olarak kurgulanmasını gerekli kılmakta, hem de havaalanlarında insanların fişlenmesi, sınırların göçmenlere ve mültecilere kapatılması, vb eylemleri içermektedir (Keyman, 2005). Bu bağlamda, toplumlar risk toplumu ve gözetim toplumu temelinde paranoid-şizoid topluma evrilmektedir.

Sonuç Yerine

Gerek dışsal gerekse imal edilmiş riskler olsun küreselleşme ile riskler yaygınlaşmaktadır. Hayatımızın her alanında risklerle yaşıyoruz. Dışsal risk olarak tanımlanan doğal afetlerin ne kadarı doğaldır? İnsanoğlunun bitmek bilmez açgözlü tüketim alışkanlığı ile doğayı sömürüp, dengesini bozuyoruz. Sel, kuraklık, salgın hastalık ve açlığa yol açıyoruz. Çernobil faciasının insan sağlığı üzerindeki olumsuz etkileri hâlâ sürerken, sınırsız enerji tüketimi için nükleer santrallerin gerekli olduğunu söyleyen politi-

kacılar, yöneticiler ve nükleer santrali pazarlayan ülkelerin mevcudiyeti, riski pragmatizm uğruna aklileştirmekten başka bir şey değil. Varsıl toplumlarda zenginlik, obezite (aşırı şişmanlık) riskini üretirken; yoksul toplumlarda yoksulluk ve yoksunluk, açlıktan ölüm riskini ve sosyal patlama riskini üretmektedir. İtlediğimiz içeceklerin ne kadar saf, katkısız ve sağlıklı olduğunu hangimiz biliyoruz. Yediğimiz yiyeceklerin, özellikle fast-foodların içeriğindeki katkı maddelerinin ve hormonlu sebze ve meyvelerin sağlığınıza verdiği zararların farkında olsak da tükettiğimiz bir gerçek. Cep telefonu, televizyon ve bilgisayar radyasyon yaymasına karşın hayatımızın vazgeçilmez bir organı gibi işlev görmekte, teknolojik aygıtlara bağımlı yaşamaktayız. Kalabalık şehirlerde, her an trafik kazası geçirme ve teröristlerin bombalama riski ile karşı karşıyayız. Küreselleşmenin temel omurgası ve ikonu olan İnternetteki her yazışmamızın ve her işlemimizin başkaları tarafından "izlendiği", "denetlendiği" ve "gözetlendiği" gerçeğini bilmemizin bize verdiği "kaygı", "güvensizlik" ve "korku" ile birlikte yaşamak, kişiliğimizde şizofrenik parçalanmalara ve paranoid-şizoid kişilik yapısına yol açmaktadır. Ancak, romantik de olsa küreselleşme karşıtlarının sloganı gerçekleştirilebilir. Yeter ki inanalım: "Başka bir dünyaya mümkün".

Son tahlilde, hem küresel risk toplumunda yaşadığımızın bilincinde olup hem de ruh ve toplumsal sağlığınıza korumak için "sosyolojik muhayyile" bize yardım edebilir. Eleştiren, sorgulayan, empatik düşünen bireyler yetiştirmek ve hayata tutunabilmek için sosyolojik imgelem gerekmektedir. Bu da, liselerde herkese zorunlu olarak işlevsel sosyoloji eğitimi ve öğrenimi verilmesi ile olanaklıdır. Hem yerel hem de küresel kültür, insanı ve toplumu anlamak sosyolojik düşünüyü içselleştirmekle ilgilidir.

Kaynakça

- Ali, Tanık, (2002), *Fundamentalizmler Çatışması*, Çev. A. Yılmaz, Everest Yayınları, İstanbul.
- Baudrillard, Jean, (1988), *Metinler ve Söyleşiler*, Çev. Oğuz Adanır, İzmir.
- Bayhan, Vehbi, (1992), *Enformasyon Toplumunda Kültür. 21. Yüzyıla Girerken Kültürel Dönüşümlerin Bazı Belirtileri*, Yayınlanmamış Bilim Uzmanlığı Tezi, Malatya.
- Bayhan, Vehbi (2001), "Tek Kültüre Karşı Öz Kültür: Küresel Kültür ve Yerel Kültür İkilimi", *3. Ulusal Sosyoloji Kongresi, 2-4 Kasım 2000*, Sosyoloji Derneği Yayınları, Ankara.
- Bayhan, Vehbi, (2002), "Risk Toplumunu", *Doğu ve Batı*, Sayı: 19, Mayıs-Haziran-Temmuz, Ankara.
- Bayhan, Vehbi, (2003), "Küreselleşme ve Paranoid-Şizoid Toplum", *Küreselleşme ve Psikiyatri*, Ed. B. Kaya ve S. Ünal, Türk Tabipleri Birliği Yayınları, Ankara.
- Bayhan, Vehbi, (2003a), "Irak Savaşı Sonrası Yeni Dünya Düzeni: Yeni İmparatorluk mu?", *Karizma*, Sayı: 15, Temmuz-Ağustos-Eylül, İstanbul.

- Bayhan, Vehbi, (2010), "Pax Americana ve Hayat Alanlarının Amerikanlaşması", *Diünden Bugüne Küreselleşme, Yerelleşme ve Türkiye*, Ed. M. Talas ve B. Kara, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Beck, Ulrich, (1999), *Siyasallığın İcadı*, Çev. N. Ülner, İletişim Yay., İstanbul.
- Beck, Ulrich, (2001), *World Risk Society*, Cambridge.
- Beck, Ulrich, (2001a), "The Fight for a Cosmopolitan Future", *New Statesman*, London, Nov. 05, 2001.
- Beck, Ulrich, (2009), "Risk Toplumu: Yeni Bir Moderniteye Doğru", *Sosyoloji, Başlangıç Okumaları*, Ed. Anthony Giddens, Çev. Günseli Altaylar, Say Yayınları, İstanbul, 2009.
- Bozkurt, Veysel, (2000), "Küreselleşme: Kavram, Gelişim ve Yaklaşımlar", *Küreselleşmenin İnsani Yüzü*, Der. V. Bozkurt, Alfa Yay., İstanbul.
- Dolgun, Uğur, (2005), *Enformasyon Toplumundan Gözetim Toplumuna*, Ekin Kitabevi, Bursa.
- DPT, (2000), *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı. Küreselleşme ÖİK Raporu*, Ankara.
- Eğribel, Ertan, (1994), "Amerikan Kimliği", *500. Yılında Amerika*, Ed. R. Ertürk ve H. Tüfekçioglu, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- Featherstone, Mike, (1996), *Postmodernizm ve Tüketim Kültürü*, Çev. M. Küçük, Ayrıntı Yay., İstanbul.
- Giddens, Anthony, (2000), *Elimizden Kaçıp Giden Dünya*, Çev. O. Akınhay, Alfa Yay., İstanbul.
- Hardt M. ve A. Negri, (2001), *İmparatorluk*, Çev. A. Yılmaz, Ayrıntı Yay., İstanbul.
- Held, David; Anthony McGrew, David Goldblatt, Jonathan Perraton, (2009) "Küreselleşme", *Sosyoloji, Başlangıç Okumaları*, Ed. Anthony Giddens, Çev. Günseli Altaylar, Say Yayınları, İstanbul.
- Keyman, Fuat, (2005), "Küreselleşmenin Nevrotik Vatandaşları", *Radikal İki*, 24.03.2005.
- Ritzer, George, (2009), "Toplumun McDonaldlaşması", *Sosyoloji, Başlangıç Okumaları*, Ed. Anthony Giddens, Çev. Günseli Altaylar, Say Yayınları, İstanbul.
- Sarıbay, Ali Yaşar, (2004), "Küreselleşme Sürecinde Meseleleri Kararlı, Ilımlı ve Şahsiyetli Bir Bakışla Değerlendirmemiz Lazım", *Entelektüel Perspektif, Kültür, Siyaset ve Toplum Söyleşileri*, Ed. Memet Zencirkıran, Alfa Basım, İstanbul.
- Seta Analiz, (2011), *2010'da Türkiye*, Seta, Ankara, www.setav.org/ups/dosya/59657.pdf